

УДК 811.16'02 (477)

Л.Л. Залізник

ЯКОЮ МОВОЮ ГОВОРИЛИ В ДАВНЬОМУ КИЄВІ?

У статті стверджується, що мешканці Південної Русі на чолі з княжими Києвом, Черніговом, Галичем, мали певну етно-мовну специфіку, яка по суті була праукраїнською, а її носії представляли український народ на середньовічному етапі історичного розвитку.

Ключові слова: мова, специфіка, український народ, культура.

Сучасна етнологія дає підстави стверджувати, що мешканці Південної Русі на чолі з княжими Києвом, Черніговом, Галичем, мали певну етно-мовну специфіку, яка по суті була праукраїнською, а її носії представляли український народ на середньовічному етапі історичного розвитку.

Історична спадщина княжого Києва – ключова проблема історії Східної Європи – вкотре доводиться повторювати на початку статей присвячених питанням україногенези. Якщо останні важливі, перш за все, для України та українців, то на княжий Київ та створену ним державу Русь давно претендують і наші сусіди. За влучним виразом російського історика О. Пипіна цей «спор южан и северян» (українців та росіян) за київську спадщину не вщухає вже пів тисячоліття з моменту формування Московської держави.

Причому українцям (малоросам), як «молодшому» брату в імперії великоросів, «дискутувати» із зрозумілих причин, було непросто. Адже на боці опонентів працювала тоталітарна державна машина, з широким спектром «вагомих» аргументів від фінансово-кар'єрних стимулів прибічникам до Соловків та Биківні опонентам. Історія цієї драматичної

суперечки між братніми народами неодноразово висвітлювалася в статтях автора цих рядків [14, 17, 18, 27, с. 78-93], однак головні її віхи нагадаємо знову.

Від монаха Феофіла до Віктора Мавродіна

Претензії на історичну спадщину княжого Києва Московська держава заявила на зорі своєї історії у XV ст. Уявні чи реальні династичні права московських Рюриковичів на Київську метрополію Русі не тільки легітимізували становлення молодого Московського царства, але й давали йому номінальні права на експансію на колишні землі княжого Києва. Відома ідеологема монаха XV ст. Феофіла «Москва – третій Рим, а четвертому не бути», де під «другим Римом» мається на увазі Константинополь, декларує династичні претензії московської правителів не тільки на духовну та культурну, але й територіальну спадщину київських князів. Адже Цареград розглядається як православна метрополія княжого Києва.

На початок XIX ст. ці претензії були реалізовані сповна. Під прапором єдиної православної Русі Московське царство не тільки поглинуло усі етнічні землі українців, білорусів та інших численних етносів Київоруської

держави, разом з її столицею, але й «прихватизувало» назву держави Русь. Етнонім справжніх творців Київської Русі («руські») був привласнений переможцями. Так наймолодший серед східних слов'ян етнос (московські люди, московіти), який на думку російських етнологів з'явився на арені історії наприкінці існування держави Русь (XII ст.), перебрав ім'я її творців. І «все змішалось в домі Облонських». Корінні мешканці Південної Русі, які були справжніми творцями Київської держави в пануючій імперській історіографії XIX-XX ст. взагалі втрачають історичне право на свою батьківщину.

Якщо на думку великого патріота Росії В.О. Ключевського «великорос уперше виступив на історичну арену... в особі князя Андрія (Боголюбського – Л.З.)» [33, с. 113], тобто в другій половині XII ст., то як росіяни могли заснувати Київ, що виник принаймні за 300 р до їх народження? Однак наукова логіка була принесена в жертву політичній доцільності.

Автор сентиментального роману «Бедная Лиза», одночасно «співець Російської імперії» М.Карамзін у своїй білетризованій «Истории государства Российского» початку XIX ст. сміливо препарує київський літопис печерського монаха Нестора Літописця, замінюючи по тексту етнонім руський на російський. Як наслідок Київ став матір'ю городів не руських, а російських, Володимир Київський князем російським, а його дружина – російським воїнством. Просто і ефектно російська національна історія була доточена на 300 років в глибину віків, а саме на час утворення Київської держави. Захоплення Москвою земель України-Русі легітимізувалося, отримавши переконливе на той час наукове обґрунтування. Ця версія початкового етапу історії східних слов'ян М. Карамзіна настільки сподобалася Петербургу, що стала офіційною історичною концепцією Російської імперії і була розтиражована у величезній кількості гімназичних та університетських підручників, у

художній, популярній та науковій літературі. Так виник існуючий понині в пострадянській історіографії парадокс між пізнім народженням росіян та їх претензіями на статус державотворчого етносу та прямого спадкоємця Київської Русі, що як зазначалося, постала за 300 років до появи на світ претендента.

Згадується сакраментальне запитання росіянки, яка вперше приїхала до столиці радянської України: «Если в Киеве XII ст. жили русские, то откуда здесь взялось так много украинцев?». На це непросте питання ще в середині XIX ст. спробував відповісти відомий російський медієвіст М. Погодін [40, с. 70-91]. Слідом за М. Карамзіним він вважав, що будівничими княжого Києва та творцями держави Русь були росіяни, які після татарського погрому 1240 р. переселилися з Київщини на Верхню Волгу, де заснували Московське царство. Спорожніле від росіян Середнє Подніпров'є українці нібито заселили з Волині та Прикарпаття вже у після татарський час. Отже, за М.Погодіним, справжніми будівничими, а значить і спадкоємцями княжої Русі були великороси.

Оприлюднення М. Погодіним своїх поглядів у 1856 р. спричинило напружену полеміку навкруги етнічної належності мешканців Південної Русі княжих часів. Адже на той час вже існувала молода школа українських істориків та лінгвістів, які стали на захист прав українців на культурно-історичну спадщину княжого Києва від традиційних, але необґрунтованих, на їхню думку, претензій великоросів.

В дискусії за київську спадщину тривалістю у пів сторіччя брали участь переважна більшість провідних істориків та лінгвістів з обох сторін. Зокрема право українців на спадщину княжого Києва відстоювали у свій час М. Максимович, В. Антонович, М.Маркевич, М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Дашкевич, О.

Потебня, А. Кримський та багато інших. Їх аргументи були настільки вагомими, що поступово переконали «северян», що Київська Русь не могла бути заснована росіянами, бо на час її постання російська гілка східних слов'ян взагалі не існувала [31].

Зокрема відомий російський історик К.Д. Кавелін ще у 1866 р писав про етногенез росіян: «...Мы прожили не тысячу лет, а гораздо меньше. Раскроем первую нашу летопись, которая писалась, во всяком случае не позже XI в. Составитель ее знает малороссиян и перечисляет разные отрасли этой ветви русского племени; называет северо-западные отрасли того же племени; кривичей (белоруссов).., но замечательно, что великоруссов он вовсе не знает. На восток от западных русских племен, где теперь живут великоруссы, обитают по летописи, финские племена... Где же были тогда великоруссы ? О них в перечислении племен, живших в теперешней России, не упоминается ни слова... Из его совершенного умолчания следует заключить, что в то время этой... ветви русского племени, еще не существовало. С другой стороны, мы знаем, что колонизация финского востока началась с XII века. Таким образом, мы имеем все основания предполагать, что великоруссы образовались в особую ветвь не ранее XI века... Спрашивается, что же такое великоруссы?.. Восточная отрасль русского племени образовалась частью из переселенцев из Малороссии и северо-западного края на финской земле, частью из обруселых финнов... Обрусевшие финские племена внесли новую кровь, новые физиологические элементы в младшую ветвь русского племени... В образовании великорусской ветви, ее расселении и обрусении финнов состоит, интимная, внутренняя история русского народа» [31, с. 598-600].

Від претензій на київську спадщину відмовились такі знані російські дореволюційні

історики як згаданий К. Кавелін, О. Пипін, О. Пресняков та ін. Зокрема останні починав свою фундаментальну монографію, присвячену початковим етапам російської національної історії не з Київської Русі, а з Володимиро-Суздальського князівства XII-XIII ст. [39].

Підсумок тривалій дискусії підвів у своїй історичній статті 1904 р. М.Грушевський. Він виводив українців від племен антів початку середньовіччя [6, 8, с.117]. Вважав, що Київську державу створила українсько-руська народність, а великоруська утворила Володимиро-московську державу. «Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський XIII віку... Володимиро-московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею Київської, вона виросла на своєму корені... Общеруської історії не може бути, як немає общеруської народності» [7].

Версія початкових етапів історії східних слов'ян М. Грушевського домінувала і в міжвоєнній радянській та в емігрантській російській історіографії. Зокрема провідний радянський історик-марксист М. Покровський вважав Київську Русь «Малоросією, тобто Україною». Відомий історик-емігрант П. Струве писав: «Головними факторами утворення великоруської нації була Московська держава та монголо-татрські впливи» [43]. Ця історико-етнологічна концепція припинила своє існування в Радянському Союзі внаслідок винищення її носіїв, зокрема розгрому історичних шкіл М.Грушевського та М.Покровського.

В умовах переможної ейфорії повоєнна сталінська Москва починає пошуки принципово нової схеми історії східного слов'янства, яка б легітимізувала тотальний контроль Москви над землями українців та білорусів. Кремлівські етнологи зупинилися на щойно розкритикованій провідними російськими медієвістами концепції давньоруської народності В. Мавродіна. Її суть полягала в тому, що фундаторами княжого Києва

та його держави був окремий східнослов'янський давньоруський народ, який розпався на російську, українську та білоруську гілки під ударами татар та поляків. Тому об'єднання цих народів в єдиній державі на чолі з Москвою нібито було їх споконвічною мрією і поновленням історичної справедливості. Так наукова проблема була переведена в політичну площину і всі медієвісти Радянського Союзу були змушені з відомих причин з цим рахуватися [13, 17, 20, 21, 22, 23, с. 78-93].

Концепція давньоруської народності була суто ідеологічною конструкцією і не мала серйозної аргументації. Вона виникла і протрималася до розпаду СРСР лише за підтримки тоталітарної влади, а не внаслідок більшої переконливості її постулатів порівняно з попередницею – концепцією М. Грушевського, аргументація на користь якої не тільки не була спростована, а суттєво підсилювалася протягом ХХ ст. за рахунок нових наукових фактів, методик та аргументів. Цим пояснюється повернення сучасних українських істориків (М. Брайчевський, Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич), археологів (Л.Залізник, В. Баран), етнологів (В. Борисенко, Г. Скрипник, С. Конча, Ю. Фігурний), лінгвістів (Г. Півторак, В. Німчук, О. Тараненко) до схеми батька української історії сторічної давнини.

Маємо ще один наочний приклад того, як ідеологічна маніпуляція на ниві історії неминуче закінчується крахом попри тотальну підтримку імперського міфу зацікавленою державою. Як наслідок антинаукові, ідеологічні конструкції опиняються на смітнику історії, а наука повертається хай до старих, але правдивих версій минулого.

З драматичної, а часом і трагічної історії протистояння протягом ХХ ст. концепцій М. Грушевського та М. Мавродіна можна зробити ще один, як на мене корисний для сучасних науковців України висновок: ніякі патріотичні

міркування не можуть бути підставою для викривлення на користь зацікавленої сторони (держави чи народу) історичних реалій. Історичної неправди не втаїш в блаженському мішку мінливих політико-ідеологічних перекручень. Рано чи пізно брехня стане явною і боляче вдарить не тільки по її творцям, але й по престижу відповідної національної науки та держави. Патріотизм вченого повинен полягати в максимальному наближенню до істини, незалежно від національних сентиментів та симпатій.

Все це стосується не тільки кремлівських ідеологів імперської Москви, а й деяких квазі-патріотичних концепцій громадян України на кшталт «Священної трипільської Аратти» народного академіка Ю. Шилова. Їх галаслива міфотворчість за останні роки настільки дискредитувала українську етнологію, що зарубіжні колеги сприймають українських етнологів не інакше як через шизофренічну призму «Священної Аратти».

Про етнічну належність мешканців княжого Києва та державну мову Київської Русі

Останні роки спостерігається поступовий відхід українських медієвістів від старої, радянської версії походження українців з пізнього середньовіччя, в основі якої лежала концепція давньоруської народності (ДРН). А саме вона є головною перепоною на шляху поновлення права українців на історичну спадщину княжого Києва та Південної Русі. Зокрема відомі дослідники середнього покоління О.П. Моця, О.П. Толочко, Ю.В. Павленко в наш час трактують ДРН не як єдину етнічну спільноту, а як державне утворення Русь [51]. Бачення давньоруської спільноти як державно-політичної єдності не викликає сумнівів. Не тільки Русь, але будь-яка держава являє собою таку єдність. Однак принципово важливим є той факт, що концепція ДРН народилася в ході саме етнологічних досліджень

витоків східнослов'янських народів та їх національної історії. Сама назва цього явища (народність) однозначно вказує на етнічну суть цього поняття, заперечення якої, фактично, веде до заперечення існування в минулому самого явища.

Різні дослідники неодноразово відзначали консолідаційні процеси в державі Русь навкруги княжого Києва. Для їх пояснення О.П. Толочко, спираючись на дослідження американського вченого Бенедикта Андерсона [1], оперує терміном «паломничество» [46, с. 116]. Мається на увазі поширення на Русі «певного набору текстів» доступною населенню державною мовою, що сприяло формуванню «спільного набору ідей, концепцій, культурних цінностей, відчуття належності до спільного простору». Для консолідації певного державного простору важлива постійна циркуляція в межах Русі представників роду Рюриковичів з боярами, дружиною, княжими чиновниками, духовенством, тобто тогочасної державної еліти, яка була носієм спільної політичної, духовної ідеології, а також культурних та етномовних стандартів. Ці фактори, на мою думку, сприяли не тільки державній, але й певній етнічній консолідації різномовного населення середньовічного утворення імперського типу, відомого як держава Русь на чолі з київською метрополією.

Історія свідчить, що в будь-якій імперії відбувалася етнічна консолідація навколо імперського центру, але вона мала специфічний характер. Етнічна строкатість імперій постійно загрожувала їх цілісності. Тому метрополія намагалася уніфікувати державний простір, в тому числі і шляхом асиміляції різноетнічних підлеглих. Інструментом такої етнічної консолідації підкорених етносів навколо імперського центру були мова і культура панівного, імперського народу, які за допомогою спеціальних адміністративних, освітніх, ідеологічних, демографічних, поліційних та військових заходів часто примусово

насаджувалися у підкорених провінціях. Історія України, Казахстану або Латвії в складі Російської імперії дає яскраві приклади такого тиску етнокультури панівного етносу на автохтонів провінцій.

Імперський Рим насаджував латинську мову та культуру в завойованих провінціях Європи. Внаслідок їх латинізації багато автохтонних етносів Європи трансформувалися в іспанців, португальців, французів, румун, що розмовляють мовами, похідними від латини – мови стародавнього Риму. Внаслідок аналогічних процесів в Іспанській імперії постали близько 30 іспаномовних етносів Латинської Америки (мексиканці, аргентинці, болівійці, чілійці, кубинці тощо). Англійська імперія насаджувала в завойованих провінціях англійську мову і культуру, Французька імперія – французьку, Китайська – китайську, Російська – російську.

Цей універсальний закон накидання завойованим народам мови та культури панівного етносу метрополії властивий усім державам імперського типу. Отже, він очевидно діяв і в середньовічній імперії Русь, метрополією якої був княжий Київ та прилеглі території Південної Русі (Мала Русь).

Неодноразово доводилася давньоукраїнська етнічна специфіка Південної Русі X-XIV ст. [48; 11, с. 136-151; 23; 27, с. 94-145]. Численні лінгвістичні дослідження неспростовно свідчать, що Південна Русь, в тому числі княжий Київ X-XIII ст., говорили давньоукраїнськими діалектами [37, с. 173; 38, с. 274; 44, с. 280-286]. До цього висновку ще на початку XX ст. дійшов відомий лінгвіст А. Кримський: “Мова Надніпрянщини та Червоної Русі XI віку – цілком рельєфна, певно означена, яскраво-індивідуальна лінгвістична одиниця; і в ній аж надто легко й виразно можна пізнати прямого предка сьогочасної малоруської мови, бо ж вона має вже в собі величезну частину сьогочасних малоруських особливостей” [34].

Таким чином, маємо вагомі підстави стверджувати, що давньоукраїнська етнічна специфіка Південної Русі насаджувалася княжим Києвом у колонізованих лісових провінціях півночі Східної Європи. Сам В.В. Мавродін визнавав, що київський діалект висунувся в якості загальноруської мови і ліг в основу міського “койне” усієї Русі, яким говорили мешканці давньоруських міст [35, с. 40].

Про єдину літературну мову, що склалася в княжому Києві і поширилася по всій Русі писав відомий український палеограф С.О. Висоцький [1976], який наголошував на нівелюючому впливі київської мови та київської писемності на мову регіонів Русі. Саме цим пояснюється велика кількість лексичних, фонетичних, синтаксичних українізмів в мові Новгород, Володимиро-Суздальського князівства. На українізми в мові новгородців звернули увагу історики та лінгвісти ще у XIX ст. Зокрема М.І. Костомаров писав: «Коли я вперше почув новгородське наріччя, то прийняв співбесідника за малороса, який силвся говорити по-великороськи» [31, с. 31].

Велику кількість паралелей новгородських говорів з мовою Південної Русі демонструють численні берестяні грамоти з розкопок в Новгороді [50]. Їх аналізує в новій монографії 2005 року академік П.П. Толочко [47, с. 160-170]. Це не тільки численна українська лексика (паробок, кожух, діжа, стрий, жито, сором, тин, гребля тощо), але й деякі південноруські фонетичні особливості (закінчення на -ові, -еві іменників чоловічого роду давального відмінку однини тощо) в мові новгородців XI-XIV [Толочко, 2005, с.167] наводить фразу з Новгородського літопису, яка при передачі її українським алфавітом звучить цілком по-українськи: «Князі всі за мене поручаться».

Показово, що після розпаду Київської Русі і втрати Києвом контролю на своїми колишніми провінціями кількість українізмів в мовах новгородців, суздальців, полочан суттєво

зменшується. Однак і в наш час лінгвісти трактують фрикативне “г” в словах “бог”, “господин” у російській мові як релікти впливу Київської метрополії на мову Новгород, Суздаля, Володимира в X-XIII ст.

Отже, крім консолідуючих давньоруську спільність державно-політичних факторів (єдині адміністративна система, правляча династія, церква, офіційна мова, економіка, державна ідеологія тощо) був також етнічний чинник. Мається на увазі давньоукраїнська мовна та етнічна специфіка, що накидалася Київською метрополією населенню колонізованих провінцій. Як стародавній Рим латинізував свої європейські провінції, так княжий Київ насаджував руську (давньоукраїнську) мову і культуру у підвладних регіонах лісової смуги Східної Європи.

Аналогічні процеси в значно більших масштабах відбувалися в Російській імперії протягом останніх століть. Російська етномовна специфіка набула статусу державної і адміністративним шляхом поширювалася серед підкорених народів імперськими Москвою та Петербургом. Спираючись на неї, радянські партійні етнологи навіть проголосили народження окремого радянського народу. Однак після розпаду СРСР такого не виявилось, бо з'ясувалося, що його етнічна специфіка радянської людини суттєво не відрізняється від власне російської, часто в її провінційній модифікації.

Щось подібне маємо і з давньоруською народністю, яка, на думку її прибічників, консолідувалася навкруги київської метрополії внаслідок її політичного, адміністративного, духовного, культурного впливу. Як це відбувалося в імперіях усіх часів і народів, етномовна специфіка народу імперської метрополії (в нашому випадку Південної Русі) набула певною мірою державного статусу і адміністративно насаджувалася в підкорених провінціях.

Щоб запобігти непорозумінню зазначу, що державною (літературною) мовою Русі була не безпосередньо південноруська, а трансформована під її впливом староболгарська, отримана Руссю з Балкан разом з кириличним алфавітом та перекладом Святого Письма.

Нагадаю, що В.В. Мавродін стверджував, що київський діалект став основою давньоруської мови, якою спілкувалися мешканці давньоруських міст. А знаний російський археолог-медієвіст В.В. Сєдов саме міста вважає осередками давньоруської народності, яка нібито розпалася через нищення давньоруських міст татарами [42, с. 382]. Отже якщо давньоруська єдність X-XIII ст. (в даному випадку не важливо народність чи держава) і мала спільну етно-мовну специфіку, то вона була південноруською, тобто праукраїнською. Вона поширювалася з Київської метрополії на підкорені провінції за тими ж принципами, за якими латинська мова та культура поширювалися в Римській імперії, англійська – в Англійській, іспанська – в Іспанській, російська – в Російській і т.д.

Інакше кажучи, навкруги княжого Києва X-XIII ст. відбувався процес консолідації не «древнерусской народности», як предтечі «великорусской народности и русской нации» в розумінні В. Мавродіна, а давньоукраїнської народності. У цей же час в першій Польській, Англійській, Французькій державах формувалися молоді польська, англійська, французька народності. Україногенез підкорявся універсальним законами етно-історичного розвитку народів середньовічної Європи, які є засадничими принципами сучасної етнології.

Європа родом з раннього Середньовіччя

Римська імперія, як відомо, була фундаментом середньовічної Європи. Вона успадкувала державну релігію Риму – християнство, римське право, греко-римську інтелектуальну спадщину, культуру, мову. Латина стала мовою церкви, науки та дипломатії

західноєвропейської цивілізації. Дезінтеграція Римської імперії була настільки значущою подією для Старого Світу, що з неї починають нову історичну епоху – Середньовіччя. Розпад будь-якої імперії супроводжують війни, які метрополія веде з колишніми колоніями та сусідніми державами. Не випадково падіння Риму збіглося з великими пертурбаціями на континенті, відомими під назвою Великого переселення народів. Поступово ситуація стабілізується. Тому безперервність розвитку європейських етносів у зоні культурно-історичного впливу Риму прослідковується саме з раннього середньовіччя. З цієї причини саме в цей час народилися згадані великі етноси Європи.

Отже, маємо всі підставити, твердити що сучасна Європа народилася у ранньому Середньовіччі разом з більшістю великих етносів помірної смуги континенту.

Далеко не вперше виносячи на суд шановної аудиторії сучасний варіант ранньосередньовічної версії походження українців [12, 13, 15, 16, 23, 24, 27, с. 58-145], змушений вкотре повторити її базові постулати, які визнаються сучасною європейською етнологією:

Серед визнаних у Європі етнологічних принципів зазначимо:

1. Підхід до етносів як етнокультурних організмів, що в певний час народжуються, проходять життєвий цикл і неминуче дезінтегруються, розчиняючись серед сусідів. Методологічним підґрунтям такого підходу є напрацювання класиків європейської історичної науки Освальда Шпенглера [49], Арнольда Тойнбі [45] та їх послідовника Льва Гумільова [9], які розглядали відомі соціальні феномени (культура, цивілізація, етнос) як соціальні організми, що у своєму розвитку проходять певний життєвий шлях.

2. Вік етносу визначається ретроспективно, шляхом встановлення за

допомогою різних дисциплін (історія, археологія, мовознавство, етнографія, антропологія тощо) початку безперервності етнокультурного розвитку конкретного народу. Аналогічну методику визначення віку м. Києва на основі встановлення тривалості безперервної життєдіяльності міста з раннього середньовіччя застосував академік П.П. Толочко у 1982 р.

3. Переважна більшість європейських народів, що мешкають в зоні культурно-історичного впливу Римської імперії, народилася в ранньому середньовіччі у V-VII ст. (французи, німці, англійці, іспанці, чехи, серби, хорвати, поляки та ін.).

4. Племінний етап розвитку європейських етносів почався на зорі середньовіччя і закінчився в IX-X ст. їх консолідацією у власних державах (Англійській, Французькій, Чеській, Сербській, Польській Давньоукраїнській та ін.), які нерідко поширювалися на етнічні території сусідніх народів, набуваючи форм середньовічних імперій (Англійська, Іспанська, Французька, Польська, Київська Русь).

5. У відсталіх провінціях імперій в процесі їх колонізації метрополією зароджувалися молоді постімперські етноси. Вони виникали внаслідок синтезу місцевих традицій з мовно-культурним комплексом імперського народу-завойовника і починали власне історичне буття з моменту відокремлення від імперії. Так, на варварській периферії Римської імперії народилися романські народи (іспанці, португальці, французи, румуни та ін.). Іспанська імперія породила іспаномовних мексиканців, чилійців, аргентинців, перуанців, венесуельців, кубинців тощо, Англійська – англомовних американців, канадійців, австралійців, Португальська – бразильців, Французька – квебекців. Імперія Київська Русь, в процесі колонізації княжим Києвом лісової півночі Східної Європи породила білорусів, псково-новгородців, росіян.

Зазначимо, що ці базові положення концепції не всі були відомі М. Грушевському, бо є продуктом розвитку науки XX ст. і лягли в основу сучасної європейської етнології.

Етногенез українців за даними сучасної етнології

Таким чином, сучасна етнологія дозволяє узгодити етногенез українців із зазначеними універсальними законами етнічного розвитку середньовічної Європи. Витоки великих етносів Європи, які мешкали в зоні культурно-історичного впливу Римської імперії, сягають початку середньовіччя. Після відомих пертурбацій викликаних падінням імперії (велике переселення народів) ситуація стабілізувалася. Тому безперервність етно-культурного розвитку за даними етнографії, археології, мовознавства, антропології, письмовими джерелами, на етнічних територіях численної групи романських етносів (іспанці, португальці, каталонці, французи, провансальці, італійці, сицилійці, румуни), англо-саксів, слов'ян (поляків, чехів, словаків, сербів, хорватів, болгар, українців) тощо ретроспективно простежується з кінця V-VII ст. Це дає підстави твердити про розвиток на даних територіях окремих етно-культурних організмів, які в наш час відомі під згаданими етнічними іменами. Зокрема, відомий російський археолог-славіст В. Седов у своїй фундаментальній монографії 1995 прослідкував витоки усіх згаданих слов'янських етносів (крім українців) у ранньому середньовіччі.

Протягом V-IX ст. народи середньої смуги Європи пройшли племінну фазу розвитку, коли їх складовими були окремі споріднені племена чи етнографічні групи з власними етнічними іменами. Так англійці, сакси та юти Британії вважаються праанглійськими племенами; мазовшани, вісляни, слензяни, лендзяни, кашуби – прапольськими; чехи, лучани, седличани, гбани, дечани, лемизи – прапольськими. За аналогією слід визнати літописних волинян, деревлян, уличів, тиверців, білих

хорватів, полян, можливо сіверян проукраїнськими племенами.

Протягом IX-X ст. споріднені племена консолідується і творять власні держави. Так виникло Англійське, Польське королівство, Празьке князівство чехів, перші державні утворення сербів, хорватів, болгар, які внаслідок експансії на землі сусідів часом набували форми середньовічних імперій. Аналогічна середньовічна держава Русь, що виникла внаслідок консолідації згаданих проукраїнських племен, поправу слід вважати проукраїнською. Адже ніхто не виключає перші державні утворення на землях англо-саксів, поляків, чехів, сербів, хорватів тощо з їхніх національних історій.

Київська Русь без сумніву була середньовічною імперією, що охоплювала землі багатьох слов'янських, балтських, тюркських, фінських етносів. Внаслідок тривалого впливу метрополії на завойовані провінції відбувається синтез етно-культури (в т.ч. мови) народу-завойовника з культурам та мовами підкореними народами. Його прямим результатом є постання молодих етносів, які успадкували елементи етнокультури як імперського етносу, так і автохтонів. Історичне буття цих народів починається з моменту їх звільнення від метрополії, яке найчастіше відбувається в ході неминучого розпаду імперій і боротьби новонароджених народів з метрополією за незалежність.

Так, Римська імперія полишила після себе групу романських народів (італійці, французи, іспанці, португальці, румуни та ін.). Після розпаду Англійської імперії лишилися її діти – американці, англомовні канадійці, австралійці, новозеландці. Іспанська імперія породила в Латинській Америці близько 30 постімперських етносів – мексиканці, чілійці, болівійці, аргентинці, кубінці, пуерториканці тощо. Дітьми

Португальської імперії є бразильці, а Французької – квебекці.

Як латинський імперський Рим внаслідок латинізації завойованих провінцій породив групу романських етносів, так праукраїнський імперський Київ внаслідок русифікації (від Русь, а не Росія) балтських та фінських народів лісової півночі Східної Європи породив групу похідних від нього руських етносів (білоруси, псково-новгородці, росіяни). Подібні погляди на походження східнослов'янських народів висловлювали [7], [48], [3, 4], [11-29].

З цих позицій пріснопам'ятна спільна давньоруська колиска братніх східнослов'янських народів набуває принципово нового наповнення. В ній лежали щойно народжені білоруси, псково-новгородці та росіяни, а колисав її їхній батько – колоніст-праукраїнець з княжого Києва.

По втраті імперії колишні імперські етноси продовжують історичне буття в своїх етнічних державах (англійці, іспанці, французи, португальці тощо), а породжені ними етноси починають писати власну історію. Найчастіше вона починається з національно-визвольної війни з імперським центром. Згадайте війну американців за незалежність від імперського Лондона, численні збройні конфлікти іспанських колоній в Латинській Америці XIX ст. проти військ з метрополії. Розпад Римської імперії проходив у полум'ї безкінечних війн римських провінцій за незалежність. Існує думка, що так звана доба феодальної роздробленості на Русі XII ст. по суті являла собою серію національно визвольних війн молодих прабілоруського, псково-новгородського та російського етносів за незалежність від праукраїнського імперського Києва. Внаслідок цих національно-визвольних змагань імперія Русь розпалася, а монголи лише довершили справу.

Конфлікти XII ст. та монгольська навала настільки ослабили Південну Русь, що вона стала легкою здобиччю Польщі, Литви, а пізніше Росії.

Так прямі пращури сучасних українців не тільки втратили імперію, але і власну державність. Існуючи в бездержавному стані вони здійснювали періодичні, не завжди вдалі спроби утворити українську державу. Маються на увазі козацька держава Богдана Хмельницького та його наступників, УНР початку ХХ ст., сучасна незалежна Україна.

Подана версія етногенезу українців, тісно пов'язана з визнаною сучасною етнологією досить універсальною схемою походження сусідніх народів, дає підстави відповісти на

ключове питання історії України: чи існував український етнос у Київській Русі? На мою думку, **мешканці княжих Києва, Переяслава, Чернігова, Галича були тією ж мірою українцями, як тогочасні жителі Гнезно, Парижа та Лондона були відповідно поляками, французами та англійцями.** Усі ці народи мовою, культурою, свідомістю суттєво відрізнялися від їх сучасних відповідників, але очевидно, що вони були українцями, поляками, французами та англійцями на середньовічному етапі історичного розвитку цих народів.

Джерела та література

1. Андерсен Б. Уявлені спільноти. / Б. Андерсен – К., Критика, 2001. – 272 с.
2. Баран В.Д. Давні слов'яни. / В.Д. Баран – К., 1998. – 345 с.
3. Браичевський М.Ю. До проблеми походження українського народу / М.Ю. Браичевський // Хроніка – 2000. – Вип. 27-28. – 1998. – 95 с.
4. Браичевський М. Про походження українського народу. / М. Браичевський // Матеріали до української етнології. – Вип.1 (4). – К., 1995. – 108 с.
5. Высоцкий С.А. Средневековые надписи Софии Киевской XI-XVII вв. / С.А. Высоцкий. – К., 1976. – 234 с.
6. Грушевський М.С. Анти. / М.С. Грушевський // Записки НТШ. – Львів, 1898. – т. XXI. – кн.1. – 150 с.
7. Грушевський М.С. Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / М.С. Грушевський // Статті по славяноведенью. – СПб, 1904. – 175 с.
8. Грушевський М.С. Історія України-Руси. / М.С. Грушевський. – т. I. – К., 1913. – 145 с.
9. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. / Л.Н. Гумилев. – М., 1993. – 231 с.
10. Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України. / Я. Дашкевич. // Україна: наука і культура. – К., 1993. – 84 с.
11. Залізняк Л.Л. Нариси стародавньої історії України. / Л.Л. Залізняк. – К., 1994. – 124 с.
12. Залізняк Л.Л. Походження українського народу / Л.Л. Залізняк. // Матеріали до української етнології. – Вип.І(4). – К., 1995. – 98 с.
13. Залізняк Л.Л. Походження українського народу. / Л.Л. Залізняк. – К., 1996. – 132 с.

14. Залізняк Л.Л. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність / Л.Л. Залізняк. // Пам'ять століть. – 1996. – №2.
15. Залізняк Л.Л. Від склавинів до української нації. / Л.Л. Залізняк. – К., 1997. – 111 с.
16. Залізняк Л.Л. Етногенез українців, білорусів та росіян / Л.Л. Залізняк. // Пам'ять століть. – 1997. – №4.
17. Залізняк Л.Л. Де, як і коли виникла давньоруська народність / Л.Л. Залізняк. // Пам'ять століть. – №6. – 1998.
18. Залізняк Л.Л. Первісна історія України. / Л.Л. Залізняк. – К., 1999. – 132 с.
19. Залізняк Л.Л. Давньоруська народність. Історія проблеми / Л.Л. Залізняк. // Наукові записки НаУКМА. – Т.9. – ч.1. – К., 1999. – 231 с.
20. Залізняк Л.Л. Проблеми україногенезу: чи застаріло “застаріле”? / Л.Л. Залізняк. // Вісник НАНУ. – 1999 в. – №7.
21. Залізняк Л.Л. Якщо росіяни лехіти, то чи була давньоруська народність? / Л.Л. Залізняк. // Наукові записки НаУКМА. – Т. 18. – 2000.
22. Залізняк Л.Л. Проблема етногенезу українців з позиції сучасної європейської етнології / Л.Л. Залізняк. // Магістеріум. Археологічні студії. – К., 2001.
23. Залізняк Л.Л. Давньоруська народність: нова версія старого міфу / Л.Л. Залізняк. // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 2001. – Вип. 9.
24. Залізняк Л. Л. М.Ю.Брайчевський і походження слов'янських народів / Л.Л. Залізняк. // Михайло Браїчевський. Вчений і особистість. – К., 2002. – 96 с.
25. Залізняк Л.Л. Чи скресла крига давньоруської народності над Київською Руссю? / Л.Л. Залізняк. // Магістеріум. – вип. 11. – Археологічні студії. – К., 2003. – 165 с..
26. Залізняк Л.Л. Від склавинів до української нації. / Л.Л. Залізняк. – К., 1997. – 165 с.
27. Залізняк Л.Л. Від склавинів до української нації. / Л.Л. Залізняк. – К., 2004. – 176 с.
28. Залізняк Л.Л. Походження українців в лещатах імперських міфів / Л.Л. Залізняк. // Магістеріум. – вип. 20. – Археологічні студії. –К., 2005.
29. Залізняк Л.Л. Походження українців очима науковців, політиків та фантастів / Л.Л. Залізняк. // Збірник наукових праць НДІУ, Том XV, К., 2007.
30. Ісаєвич Я. Походження українців: історіографічні схеми і політика / Я. Ісаєвич // Матеріали до української етнології. – Вип. 1(4). – К.,1995.
31. Кавелин К.Д. Собрание сочинений. / К.Д. Кавелин. – Т.1. – СПб., 1897. – 753 с
32. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму. / Г.В. Касьянов. – К., 1999. – 351 с.
33. Ключевский В.О. О русской истории. / В.О. Ключевский. – М.: Просвещение, 1993. 342 с.

34. Кримський А. Українська мова, звідки вона взялася і як розвивалася. / А. Кримський // Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови. – К., 1922. – 324 с.
35. Мавродин В.В. Образование Древнерусского государства. / В.В. Мавродин. – Л., 1945. – 432 с.
36. Мавродин В.В. Формирование русской нации. / В.В. Мавродин. // Всесоюзное общество по распространению политических и научных знаний. – Л., 1947. – 423 с.
37. Півторак Г. Українці. Звідки ми і наша мова. / Г. Півторак. – К., 1993. – 187 с.
38. Півторак Г. Коли ж виникла українська мова? / Г. Півторак. // Історія української мови. – К., 1996. – 254 с.
39. Пресняков А. Образование великорусского государства. / А. Пресняков. – Петроград, 1918. – 367 с.
40. Погодин М.П. Записки о древнем русском языке (Письмо к И.И.Срезневскому) / М.П. Погодин. // Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук. – 1856. – Т. 5. – Вып. 2.
41. Седов В.В. Славяне в раннем средневековье. / В.В. Седов. – М., 1995. – 342 с.
42. Седов В.В. Древнерусская народность. / В.В. Седов. – М., 1999. – 237 с.
43. Струве П. Социальная и экономическая история России. / П. Струве. – Париж, 1952. – 276 с.
44. Тараненко О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем / О. Тараненко // Історія української мови. – К., 1996. – 432 с.
45. Тойнбі А.Д. Дослідження історії. / А.Д. Тойнбі. – Т. 1, 2. – К., 1995. – 200 с.
46. Толочко О.П. Воображенная народность / О.П. Толочко. // Ruthenica. – К., 2002. – 211 с.
47. Толочко П.П. Древнерусская народность. / П.П. Толочко. – СПб., 2005. – 218 с.
48. Чубатий М. Княжа Русь - Україна та виникнення трьох східнослов'янських народів. / М. Чубатий. – Нью-Йорк, 1964. – 238 с.
49. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. / О. Шпенглер. – М., 1993. – 546 с.
50. Янин В.Л., Зализняк А.А. Новгородские грамоты на бересте: из раскопок 1977-1983 годов. / В.Л. Янин, А.А. Зализняк. – М., 1986. – 398 с.
51. Ruthenica. / Ruthenica. – К., 2002. – 276 р.
- Smith A. Theories of Nationalism. / A. Smith. -New-York, London, 1971. – 200 р.

Аннотація. В статті утверджується, що жителі Южної Русі во главе с Києвом, Черніговом, Галичем, имели определенную этно-языковую специфику, которая, по сути,

была праукраинской, а ее носители представляли украинский народ на средневековом этапе исторического развития.

Ключевые слова: язык, специфика, украинский народ, культура.

Summary. It becomes firmly established in the article, that habitants of South Rus at the head with Kiev, Chernigovym, Galich was have a certain etnoyazykovuyu specific, which, in fact, was proukrainskoy, and its transmitters presented the Ukrainian people on the medieval stage of historical development.

Keywords: language, specific, Ukrainian people, culture.